

Husdyrenes farvebetegnelser

En studie i tingbøgernes ordforråd

AF JOHN KOUSGÅRD SØRENSEN

I

I talrige sprogvidenskabelige arbejder især fra en lidt ældre tid kan man finde det postulat fremsat, at bønders ordforråd er lille. Bekendt er således historien om den engelske landarbejder, der kun skulde have ca. 300 gloser til sin rådighed. Oplysningen stammer fra en engelsk præst og er meddelt af den engelske sprogforsker Max Müller (*Lectures on the Science of Language* p. 277), hvorfra den har fundet vej til den lingvistiske litteratur.¹

Denne påstand er dog forlængst blevet aflivet. Sammenligninger mellem en dialekts og et rigssprogs ordforråd har vist, at der ikke er en så markant forskel i ordforrådets størrelse. Der kan være begrebsområder, hvor dialektens ordforråd i almindelighed er langt rigere end rigssprogets, f. eks. flora og fauna eller hvad der hører til bondens arbejdsområde (landbrug, kvægavl osv.). Og der kan omvendt være begrebsgrupper, der synes bedre repræsenteret i rigssproget end i dialekterne.

Blandt sådanne begrebsgrupper har navnlig de såkaldte abstrakter været genstand for opmærksomhed. Det er en kendsgerning, som næppe nogen vil benægte, at dialekterne gennemgående er fattigere på abstrakte ordtyper end rigssproget. Man har diskuteret grundene hertil og har drøftet, om forskellen mellem dialekt og rigssprog på dette punkt er så udpræget, som det ofte betones. I den forbindelse har man søgt at skelne mellem forskellige former for abstraktannelser.

En indførelse i disse problemer er givet af Kristen Møller i *Ordforraadsstudier især paa Grundlag af en Sammenligning mellem en østjysk Dialekt og det danske Rigssprog, 1950*, især p. 46-65. Kr. Møller afviser med rette den

---

¹ Og til den irske politiske agitation mod englænderne, idet den måtte være et klart udtryk for, hvor dum den engelske bonde var i sammenligning med den irske, der havde et stort ordforråd.

ofte fremførte forklaring, at dialekternes underlegenhed skyldes den dialektalendes manglende abstraktionsevne og fremhæver i stedet interessenmomentet eller behovet som det afgørende. Når der i visse såkaldt primitive sprog savnes ord for klassebetegnelser som hest, plante, dyr, sne, kan dette forklares således, at »Forekomsten eller Ikke-Forekomsten af en eller anden sammenfattende Betegnelse udelukkende skyldes det Behov, man i vedkommende Samfund har for en saadan Betegnelse, den praktiske Interesse, der her knytter sig til et sammenfattende Udtryk« (p. 52). »De manglende Betegnelser er blot blevet til i andre Kredse; de er skabt af Folk, for hvem det aabenbart har været praktisk og magtpaaliggende at komme i Besiddelse af saadanne Sammenfatninger, men det praktiske Behov, der har været en Betingelse for Ordenes Opkomst, har den jævne Mand, den dialekttalende ikke følt« (p. 55). If. Kr. Møller er desuden i det hele opfattelsen af dialekternes fattigdom på ord med »abstrakt« betydning (d.v.s. ord, der angiver noget immaterielt, indre, åndeligt, usanseligt, a. a. p. 22) overdrevet, det er specielt visse substantivabstrakter (f. eks. på -dom, -(n)ing, -en, -else, til dels -skab og -hed), der er dialektfremmede. Denne opfattelse synes at blive bekræftet af Peter Skautrup, Et Hardsysselsmål, der er en begrebsmæssigt opstillet redegørelse for en dialekts ordforråd. 4 hefte (II binds 1 hefte, udkommet 1930, værket uafsluttet) indeholder et stort ordstof af den art, Kr. Møller kalder »abstrakt«.

De nævnte danske fremstillinger hviler på forfatterens personlige kendskab til de pågældende dialekter, som de taltes af ældre mennesker i århundredets første fjerdedel. Vil man prøve at belyse ovennævnte spørgsmål ved hjælp af et ældre dialektstof, kan man næppe finde en mere velegnet kilde end 1600tallets tingbøger. Det er jo folket, den menige almue, disse bøger handler om, om end i en ganske bestemt relation, nemlig i deres forhold til de retslige myndigheder. Særdeles forskelligartede og brogede er de omstændigheder, der bringer dem i forbindelse med retten: kriminalitet (drab, tyveri, slagsmål, lejermål, injurier), fæsteforhold (gæld, landgilde, bygningsvedligeholdelse, vornedskab), syn af dødsboer, efterlysninger og fremlysninger af bortløbne dyr, indhentelse af skudsmål osv., og selv om der er et vigtigt mellemlid mellem bondens udsagn og den skriftlige udformning i tingbogen (hvorom mere ndf.), fornemmes den lokale atmosfære dog tydeligt også i sproglig henseende.

Ved et nærmere studium af tingbøgerne måtte det altså på forhånd anses for muligt at belyse bondens ordforråd på en række forskellige begrebsområder og skønne over, om det er relativt stort eller relativt lille.

En anden opgave, som det var nærliggende at søge løst i sammenhæng med den forrige, var spørgsmålet om mulige lokale forskelle i dette ordforråd, altså hvad er inden for bestemte begrebsgrupper fælles, og hvad er forskelligt

i den vestjyske, østfynske og sjællandske bondes ordforråd, som det fremtræder i de udgivne tingbøger fra Skast, Åsum og Sokkelund herreder samt Herlufsholms birk?² I forbindelse med dette problem kunde man stille det spørgsmål, om det lokale præg i tingbøgerne er af en sådan art, at man herigennem kan få oplysninger om de enkelte dialekters lydlig og bøjningsmæssige (evt. syntaktiske) særpræg i 1600tallet.

Først vil det dog være nødvendigt at gøre nogle almindelige bemærkninger om tingbøgernes værdi som dialektkilder. Vejen fra folkets mundtlige, dialektprægede fremførelse på tinge til den skriftlige nedfældelse i tingbogen går over en betydningsfuld instans, nemlig skriveren. Ligesom man for at kunne bedømme en moderne dialektoptegnelse må vurdere optegnerens personlige forudsætninger og hans metode, må man gøre sig de samme overvejelser med hensyn til »optegneren« af en gammel dialektkilde som tingbøgerne, samtidig med at man må huske, at medens den moderne optegner søger at give en »pålidelig« beskrivelse af sin dialekt, søger skriveren ofte at skjule det dialektale præg så godt han formår. Det er bl. a. hans evner og muligheder herfor, det drejer sig om at gøre sig klart.

Tingskriveren var vistnok altid en lokal mand, udgået fra bondestanden og i almindelighed født inden for den pågældende retskreds. Det gælder således fra de områder, hvorfra tingbøgerne foreligger udgivet, birkeskriveren på Herlufsholm 1616–19 Hans Madsen, der var husmand i Lille Næstved, Sokkelund herreds tingskriver mellem 1625 og sommeren 1627 Hans Pedersen i Emdrup og tingskriveren i Skast herred 1636–40 Laurits Pedersen, der var gårdmand i Allerup, og som havde arvet embedet efter sin fader, og det gælder rimeligvis også den fynske tingskriver Søren Lund Rasmussen. En undtagelse danner muligvis Sokkelund herreds tingskriver fra 20/9 1627 Peder Clausen, som var fra København (der ganske vist er omgivet af Sokkelund herred). Man må altså gå ud fra, at tingskriverne ikke alene har forstået det sprog bønderne talte, men også i almindelighed selv har talt det.

Tingskriverens arbejde bestod bl. a. i at »indtegne alle domme, skødebreve, vidner og alle mærkelige breve« i tingbogen (§ 3 i Den Dronningborgske reces af 1551). Om hans uddannelse til dette arbejde ved vi ikke ret meget, den vigtigste tilegnelse af læse- og skrivekunst må vel antages at være sket gennem forgængeren i embedet, som ofte var en slægtning.³ I sproglig henseende måtte han bestræbe sig på så vidt muligt at gengive det hørte i en bestemt ortografisk norm, og det har ikke altid været en let opgave. Når således hans kendskab til et ords stavemåde eller bøjning i normen svigter, gengiver han det efter den lokale form og røber derved sin dialekts lydlig og bøjnings-

² I det følgende citeret henh. SkT, ÅT, SoT og HBT.

³ Om tingskriverens herkomst, uddannelse og arbejde se Peter Skautrup, *Hardiske mål II* p. 52 ff.

mæssige særpræg.⁴ Hvad det specielle, dialektale ordforråd angår, må man tro, at der kun i ringe omfang er foretaget en »oversættelse« til en norm, et rigssprog. For det første har skriveren formodentlig ofte været uvidende om en bestemt gloses dialektale præg. Den litteratur, skriveren har været i berøring med, har sikkert i hovedsagen bestået af gudelige skrifter og af bestemmelser i forbindelse med tingsinstitutionen (recesser o. l.) med et nok så begrænset ordforråd. For det andet kan en rigssproglig ækvivalent til en dialektglose mangle, hvad der ikke kan undre med henblik på de mange specielle landboforhold, der omhandles i tingbøgerne. Herigennem røber skriveren sin dialekts ordforrådsmæssige særpræg.⁵

II

I det følgende skal et par af de ovennævnte spørgsmål, nemlig ordforrådets størrelse og de ordgeografiske forskelle i en »abstrakt« begrebsgruppe, søges belyst på grundlag af materiale fra de tingbøger, som er udgivet fra 1954 til 1962 (inkl.), d.v.s. den sydsjællandske Herlufsholms Birks Tingbog 1616–19, 1630–33 (ved Karen Marie Olsen 1954–57), den østfynske Åsum Herreds

⁴ Mest udpræget i den vestjyske tingbog med jyskheder som (diftongering:) *jegekiste*, *guod*, (apokope:) *5 gammel* giess, *3 sortt* giellindinger, *hindis wænster* arm, *gaad foertte* 'gadeforte', *sin husse*, (jysk vokalisme:) *gaaden* 'gaden', *wandtrou*, *kraffue* 'kræve', *brollup*, *kiorde* 'kørte' (flere eksempler af denne art opregnet i SkT 1636 p. XV), (usikker genusfordeling:) *en suin*, *digen*, *sin løb*, *en wænderbord*, *lendet* 'lænden', *kielderit* osv., (adj. ubøjelige i køn:) *huer faar*, *huer lamb*, *brun* og m. fl. — Også den fynske tingbog indeholder eksempler af denne art, men langt fra i samme omfang: (usikkerhed m. h. t. det spirantiske d:) *en røestiermit* hest, *bista* 'bistader', og omvendt *i hud* 'i hu' (se videre ÅT 1640—43 p. XVIII f.), *Nere* 'Nærå', *Demmestrup*, 'Dømmestrup', *Offuerholle* 'Over Holluf' m. fl. Mindre dialektpræget i denne forstand er den sydsjællandske HBT (*enningh* 'tilegnelse' som vidnesbyrd om en sjællandsk udvikling af -ghn- (ordet hører til vb. egne 'tilegne sig'), *allen*, *daller*, *tierre*, *hjulling*, *Clemmendt* o. a. vidner vistnok om en sjællandsk udtale med kort vokal uden forlængelse i åben stavelse, *beselvender*, plur. af -vånd), medens det er tvivlsomt, om der i SoT kan påvises vidnesbyrd af denne art om dialekten, som ikke også træffes i normen.

⁵ Efter forordning af 29/3 1578 skulde skriverne »være forpligtede til straks at indskrive de Vidnesbyrd, der vidnes, de Domme, der afsiges, og de andre Breve, der udgives paa Tinge, i Tingbogen med deres fuldstændige Mening ... hidtil er det nemlig gaaet meget uordentligt til hermed paa Herreds- og Birketingene, idet Herreds- og Birkeskriverne ikke straks have indført disse Vidnesbyrd, Domme og Breve i Tingbogen, men have gjort Optegnelser paa Sedler om, hvad der er forhandlet paa Tinge, og først, naar de ere komne hjem, indført dem i Tingbogen, hvorved de ofte ere blevne meget forvanskede ...« (Kancelliets Brevbøger 29/3 1578). Det er dog af mange grunde klart, at skriveren ikke har rettet sig efter bestemmelsen og netop har benyttet den fremgangsmåde, som de tidligere skrivere i forordningen bebrejdes for at have fulgt (se SkT 1636 p. XII f., 1637 p. V f., 1638 p. VIII, ÅT 1640—43 p. XVI, 1645—48 p. VII, SoT 1621—22, 1625—28 p. XV, HBT 1616—19 p. X). Det er tænkeligt, at der ved en sådan renskrivning af tingbogen er sket en vis retouchering af dialektpræget.

Tingbog 1640–48 (ved Aksel E. Christensen og Troels Dahlerup 1955–62) samt af de uafsluttede østsjællandske Sokkelund Herreds Tingbøger 1621–22, 1625–28, 1628–30, 1630–32 indtil 1631 : 222 (ved Ole Karup Pedersen 1956 ff.) og af den ligeledes uafsluttede vestjyske Skast Herreds Tingbog årene 1636–39 (ved Poul Rasmussen 1954 ff.)

Emnet er husdyrenes farvebetegnelser. I de ødanske tingbøger forekommer gloserne især ved frem- eller efterlysninger af bortløbne dyr (drift). Identifikationen sker ved hjælp af en farvebetegnelse og (for køer og svin) et øremærke efter følgende skema: »NN lod lyse efter en rødbrøget ko, stivet på det venstre øre og ristet i stivet, og rist i det højre øre«. I den vestjyske tingbog er det navnlig i opgørelse af dødsboer, man finder det nævnte ordforråd.⁶

Det har ikke været anset for nødvendigt at give henvisning til hvert eneste forekomststed for de i det følgende behandlede farvebetegnelser. I almindelighed vil det kun blive angivet, hvor mange eksempler på de behandlede ord, der findes i hver tingbog. Ligeledes er det heller ikke blevet fundet rimeligt i en fremstilling, der tilsigter at belyse en bestemt del af ordforrådet, at gengive ordene i den undertiden meget skiftende ortografiske form, i hvilken de forefindes i tingbøgerne. Når en tolkning af det pågældende ord har været anset for sikker, fremtræder det altså i nydansk sprogdragt. Undtagelser er gjort i begge tilfælde, når det af forskellige grunde er skønnet rimeligt. Henvisninger til tingbøgerne sker i så fald med årstal og sagnummer.

Et ortografisk problem må nævnes allerede her, fordi det har betydning for materialets afgrænsning. Medens det er meget sjældent, at to ord i tingbøgerne skrives sammen, er det ganske sædvanligt, at et ord, der nødvendigvis må opfattes som en sammensætning, skrives i to ord (hvad der i det hele ikke er ualmindeligt i tidens håndskriftsprog). Følgende retningslinier har været bestemmende for, hvad der er blevet regnet for sammensætning trods ortografisk adskillelse i to ord: 1. I visse tilfælde eksisterer det sidste af de to ord ikke som selvstændigt ord, men kun som sidste led af en sammensætning, spec. i de såkaldte bahuvrihi-dannelser (se ndf.) I et eksempel som SkT 1637 : 299 en gammel *rød hued* koe, er sidste led, –hudet, af denne art. I disse tilfælde er der altid regnet med kompositum. 2. I visse tilfælde kan det første af de to ord ikke give mening ved direkte tilknytning til den efterfølgende dyrebetegnelse: SkT 1638 : 319 [en] *selff sortt* roneweder (se ndf. under selv-sort), HBT 1632 : 62 [en] *raffuen sort* quie kalle. Også i disse tilfælde er der altid regnet med kompositum. 3. Undertiden viser det første ords ubøjede form, hvor man efter den syntaktiske stilling (nemlig på grund af en foranstående bestemmelse) skulde vente bøjet form, hvis der forelå to ord, at det drejer sig om et kompositum. Eks.: SoT 1626 : 617 *thoe sordt grimedt*

⁶ Dets rigdom og særpræg er tidligere observeret bl. a. af Holger Munk, Rytterbonden 1718 –68 I (1955) p. 86 ff.

[kiør].⁷ Dette kriterium har næppe gyldighed for den jyske tingbog på grund af de jyske apokopeforhold (bortfald af udlydende tryksvag vokal). 4. Endelig foreligger der ikke sjældent særskrivninger og sammenskrivninger af de samme ord. Her har frekvensforhold været bestemmende for, hvad der er blevet anset for kompositum. Eksempelvis forekommer i tingbøgerne adj. *sorthjelmet* ca. 30 gange. Ved siden af forekommer særskrivningen *sort hjelmet* 5 gange, uden at man ved hjælp af 3 ovennævnte kriterier kan afgøre, om der foreligger en sammensætning. I tilfælde af denne art vil de særskrevne eksempler blive regnet for komposita.

I den følgende fortegnelse, hvor de sammensatte adjektiver skal søges under efterleddet, er der brugt disse litteraturforkortelser: ODS=Ordbog over det danske Sprog I-XXVIII (1919-1956), VSO=Dansk Ordbog udg. under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse I-VIII (1793-1905), MDL=C. Mølbech, Dansk Dialect-Lexicon (1841), Feilberg=H. F. Feilberg, Ordbog over jyske almuesmål I-IV (1886-1914), IDD=Institut for dansk Dialektforskning (samlingerne til ømålsordbogen). Se også note 2.

(-)*blakket* 'grålig', om en uren farve, afledt af roden i adj. *blak*, som forekommer ofte som forled (*blakbroget*, *-grimet*, *-hjelmet*, *-hudet*, *-lændet*, *-rygget*, *-snuppet*, *-stjernet*). *Blakket* forekommer usammensat i de tre ødanske tingbøger (om køer eller heste) og desuden som efterled i følgende sammensætninger, hvor forleddet angiver en nærmere bestemmelse til efterleddet: *hvidblakket* (1 ex. i ÅT), om okse⁸, *musblakket* (1 ex. i SoT) 'musegrå', om hest, *sortblakket* (5 ex. i SoT, 2 i HBT, 5 i ÅT), om hest⁹.

(-)*blisset*, til subst. *blis* 'lys (især hvid) plet eller streg på forsiden af et dyrs hoved'. Forleddet i sammensætningerne angiver dyrets grundfarve, ikke blissens, der altid er lys (hvid), jf. at sammensætningen *hvidblisset* ikke findes. Ordet forekommer usammensat i de to sjællandske tingbøger, desuden i sammensætningerne *brunblisset* (3 ex. i SoT, 4 i HBT, 2 i ÅT, 9 i SkT), *gråblisset* (2 ex. i ÅT, 1 i SkT), *rød-blisset* (9 ex. i SoT, 1 i HBT, 2 i ÅT), *sortblisset* (6 ex. i SoT, 7 i HBT, 2 i SkT) og *sodblisset*, der forekommer 1 gang i ÅT 1648:3, om fole, jf. ndf. under *-sodet*. Ordene bruges især om heste, men også får kan benævnes således (især i sammensætningen *sortblisset*), og der er eksempler på, at et sosvin og en stud kan være *-blisset*.

blå kaldes en stud i SkT 1639:286. Adj. har her den gamle betydning 'mørkfarvet, sort', som kendes fra et ord som *blåmand* 'neger', tilnavnet *Blåtand* og en del stednavne, f. ex. det ved Skast herred liggende *Blåvand*.

⁷ Tostavede adjektiver og participier på *-et* er dog altid ubøjede, jfr. *-grimet*, ikke *-grimede*. — Omvendt kan man antage to ord, når første ord i den pågældende stilling er bøjte: ÅT 1643 : 15 et *brunt stiernit* øg.

⁸ Når der i SkT 1639 : 454 tales om to staldokser »enn blackhielmit oc en huide blacke«, foreligger der i sidste tilfælde en forbindelse af adj. *hvid* med »falsk« e (usikkerheden over for de tryksvage vokaler skyldes de jyske apokopeforhold) og subst. *blakke* i betydn. 'stykke blakket kvæg' (således endnu i bornholmsk).

⁹ ÅT 1640 : 70 »en wog blachet stud« er derimod ikke noget eksempel på en sammensætning med *-blakket*. Ordet *wog* er en dialektglose, der betyder 'skrøbelig, dårlig' (glda. *wak*, med langt a).

(-)boldet. Oplysningerne i ordbøgerne om denne dannelse er sparsomme. If. VSO bruges boldet »om et Qvægshoved, som er tegnet med en breed hvid Stræg midt over Livet, fra Ryggen og ned ad«, og det er sikkert denne betydning, der foreligger i tingbøgerne.¹⁰ Ordet er da som antaget i ODS part. til vb. bolde 'krumme sig, bues' og må opr. betyde 'omgivet med noget krumt' (jf. betydn. 'omgjorde' i Moths ordbog). Forleddet i sammensætningerne angiver dyrets grundfarve. Dannelsen kendes kun fra SkT, hvor den forekommer 1 gang usammensat, desuden i sammensætningerne *brunboldet* (1 gang), *rødboldet* (2) og *sortboldet* (3). Ordene bruges kun om køer.

-bovet, til subst. bov, er repræsenteret med en enkelt sammensætning: *brunbovet* (HBT), brugt om en kviekalv.

-brandet forekommer en enkelt gang i HBT 1631:83a i sammensætningen *gråbrandet*, om fole. Ordet hører til subst. brand i sammensætninger som brandsort, -mørk og betyder 'sortebrun (ligesom forkullet)', nu mest kendt som farvebetegnelse for duer.

(-)broget bruges om kvæg, hvis grundfarve, evt. udtrykt i første led af en sammensætning, brydes af store, uregelmæssige pletter af anden farve (jf. ODS). Det forekommer usammensat i alle tingbøgerne og i sammensætningerne *blakbroget* (2 ex. i ÅT), *rødbroget* (2 ex. i SoT, 1 i ÅT) og *sortbroget* (2 ex. i SoT, 1 i HBT), i almindelighed om køer, dog også om hoppe og orne.

(-)brun foreligger ofte usammensat og desuden i sammensætningerne *blegbrun* (1 ex. i HBT, 1 i SkT), *lys(e)brun* (1 ex. i SoT, 2 i ÅT), *mørkebrun* (2 ex. i SoT, 1 i HBT), *sort(e)brun* (2 ex. i ÅT, 6 i SkT), *svallebrun* (ÅT), *svalligbrun* (SoT), se om begge ndf. under svallet, samt *berbrun*, der ligesom alle andre sammensætninger med -brun bruges om hest. Forleddet i sidstnævnte ord, ÅT 1644:144 en berbron hest, er tvivlsomt. Muligvis er det adj. gllda. bært 'høflig, dannet' (i Peder Laales ordsprog, Carl af Petersens og A. Kocks udg. D 241, 333), opr. 'lys, klar, skinnende', sideform til gllda. biært, oldn. bjartr, ærøsk bjald, jysk bjart, med tab af -t- mellem konsonanter.

-bæltet, til subst. bælte. Betydningen er altså 'som har et bælte, dvs. bæltelignende aftegn på kroppen'. Forleddet angiver dyrets grundfarve, medens bæltet altid er en hvid stribe, jfr. Moths forklaring af rødbæltet som »rød på kroppen for og bag med en hvid stræg tvært over ryggen«. Af sammensætninger er i tingbøgerne overleveret *gråbæltet* (1 ex. i SoT, 4 i HBT, 1 i ÅT), *rødbæltet* (1 ex. i SoT) og *sortbæltet* (2 ex. i SoT, 1 i HBT, 1 i ÅT). De bruges kun om svin.

-draget betyder 'som har en hvid stribe ned ad ryggen'. Det antages i ODS at være part. til vb. drage 'tegne, trække' i forbindelser som drage en linje o. l. (ODS betydn. 9), men påvirket af et beslægtet ord: sv.dial. drakig 'stribet', oldn. drák, f., eller dráka, f., norsk drák 'stribet'. Hvis denne etymologi var rigtig, skulle ordet overalt i dialekterne udtales med -w-. Det gør det imidlertid ikke. På Samsø, hvorfra alle Feilbergs eksempler (draget, rød-, grå- og sortdraget) er hentet, hedder det [(-)dræge] (med spirantisk g), på Sydsjælland, Vestsjælland samt i Odsherred [dræð] o. l. (Bårse, Mern, Jungshoved, Svallerup, Raklev, Bromme, Gerlev, Ørslev, Asnæs, Vallekilde, alle IDD), og disse udtaler kan kun forenes med gllda. -k- (jf. Bennike og Kristensen, Kort over de danske folkemål p. 99 med kort 51). Endelsen -draget har altså intet med vb. drage (med gllda. -gh-) at gøre men er dannet til ovennævnte i dansk i øvrigt ukendte ord med betydningen 'stribet'. Forleddet angiver dyrets grundfarve. Det kendes fra tingbøgerne i sammensætningerne *brundraget* (1 ex. i SoT) og *sortdraget* (5 ex. i SoT, 2 i HBT), og det anvendes altid om køer.

¹⁰ Feilberg IV 56 opgiver betydningen 'broget' fra Als. Den er rimeligvis sekundær.

-*dunet*, til subst. *dun*, forekommer i sammensætningen *grådunet* 2 gange i SoT (kommaet mellem *grå* og *dunet* i SoT 1630:13 er indsat af udgiveren), brugt om får og hest. Forleddet angiver rimeligvis en nærmere bestemmelse til efterleddet, men der kan dog ikke helt ses bort fra betydningen 'grå og *dunet*'.

-*dup?* I SoT 1626:695 omtales en kalv som *sordtdap*. Udgiveren af SoT, cand. mag. O. Karup Pedersen har i brev 20/3 1963 venligst meddelt, at læsningen er tvivlsom. Muligvis har skriveren været ved at skrive *sordtdaa* og sat forbindelsestegn til den følgende linje, men har glemt at gøre ordet færdigt. Meningen er if. udgiveren utvivlsomt sortdoppet, hvis sidste led er part. til det vb. *duppe*, *doppe*, som malere bruger, når de med en bestemt penselstilling frembringer stænk af andre farver i bundfarven (efter ODS betydn. 2). Dette er dog mindre rimeligt, da ordet er en fra tysk sent indkommet håndværkerterm. Snarere kunde man tænke på adj. *duppet*, som Feilberg kender i betydn. 'but; om en nål, syl, hvoraf spidsen er brudt', men også om ko eller hest i betydn. 'kort, tyk' (Vendssyssel), jf. også MDL under dubbet 'lav, undersat, undersætsig' med tilføjelsen »Det bruges ogsaa om Qvæg (Vendssyssel)«. I samme betydning forekommer hos Feilberg et adj. *dup* (fra Anst i Ribe amt), og det vilde naturligvis være lempeligst at rette formen i SoT til et *sordtdop*, indeholdende sidstnævnte form. Både *duppet* og *dup* hører til subst. *dup* 'metalbeslag af forskellig art og form', der ganske vist ligesom ovennævnte vb. *duppe*, *doppe* er et tysk låneord, men er lånt tidligere og har langt større udbredelse. Forklaringen, hvorefter adj. *sortdup* skulde betyde 'sort og lille og tyk', er naturligvis højst hypotetisk.

-*geret*, til subst. *gere*, der opr. betyder 'spids, kile', men som i dansk er kendt i betydn. 'flig, linning forneden på et klædningsstykke' (jf. ODS), betyder 'med en hvid streg fra lysken til ryggen'. Forleddet angiver dyrets grundfarve. Det kendes i sammensætningerne *grågeret* og *sortgeret*, begge overleveret en gang i SkT, og brugt om køer.

-*grimet*, til subst. *grime* 'stribet, streg, plet i hovedet', betyder 'med striber, streger, pletter i hovedet af anden farve (i almindelighed hvid, undertiden sort) end det øvrige hoved' (jf. ODS). Forleddet angiver dyrets grundfarve. Ordet forekommer som efterled i følgende sammensætninger: *sortgrimet* (7 ex. i SoT, 2 i SkT), *rødgrimet* (1 ex. i SoT, 2 i ÅT), *blakgrimet* (2 ex. i SoT, 1 i HBT) og *grågrimet* (1 ex. i SoT). Sammensætningerne bruges altid om køer.

(-)grå forekommer ofte usammensat, desuden i sammensætningerne *hvidgrå* (1 ex. i SoT), *mørkegrå* (1 ex. i HBT, 1 i ÅT) og *sortgrå* (1 ex. i SoT, 1 i ÅT), i almindelighed om heste.

-*hjelmet*, til subst. *hjelm*, betyder 'med hjelm lignende aftegn på hovedet, bestående i en hvid tegning, der dækker panden og (større eller mindre dele af) kinderne' (efter ODS). Det forekommer i følgende sammensætninger, hvis forled angiver dyrets grundfarve: *blakhjelmet* (6 ex. i SoT, 1 i ÅT, 2 i SkT), *brunhjelmet* (1 ex. i SoT, 2 i HBT), *gråhjelmet* (2 ex. i SkT), *rødhjelmet* (9 ex. i SoT, 2 i ÅT, 3 i SkT) og *sorthjelmet* (14 ex. i SoT, 7 i HBT, 5 i ÅT, 10 i SkT), i alle tilfælde anvendt om køer. At aftegnene *-hjelmet* og *-grimet* undertiden kan være vanskelige at holde ude fra hinanden, viser eksemplet »en liden sorthielmed elder sortgrimed quiecallffue« i SoT 1629:739.

-*hornet*, til subst. *horn*, findes i sammensætningerne *gråhornet* (1 ex. i ÅT), *hvidhornet* (2 ex. i ÅT) og *sorthornet* (1 ex. i HBT, 6 i SkT), altid brugt om får.

-*budet*, til subst. *hud*, foreligger i sammensætningerne *blakhudet* (2 ex. i ÅT, 3 i SkT), *gråhudet* (5 ex. i SkT), *rødhudet* (2 ex. i ÅT, 5 i SkT) og *sorthudet* (2 ex. i ÅT, 21 i SkT). Ordene bruges i almindelighed om køer, en enkelt gang (ÅT 1644:234) om en hest. Endelsen skrives i ÅT -huet, i SkT -hued, -huit. Man kunde måske fore-

stille sig, at formerne fra SkT kunde betyde -hovedet, idet hoved if. Feilberg i Anst i Skast herred udtales [*huw'əj*] og i det nærliggende Darum i Gørding herred [*huw'ə*], medens det som sidste led i sammensætninger på de pågældende steder udtales enh. [*-huw'əj*] eller [*-huw'əðət*] og [*-huw'ə*]. Et eksempel som SkT 1636:532 en gammel *huet* qu kan imidlertid ikke forstås som en sammensætning med -hovedet, men kun som en sammensætning med -hudet, der i Darum udtales [*huw'jət*]. Dertil kommer, at de vestjyske former i så fald skulde holdes ude fra de fynske. I Åsum herred udtales -hovedet [*-howət*] eller [*-h:wət*] og vil ikke kunne gengives -huet. Denne form svarer derimod ganske til udtalen af -hudet. I samme retning peger også eksemplet ÅT 1642:282 oxsekroppen ... haffde en blachet hud.

hvid anvendes almindeligt i alle tingbøgerne.

-hættet, til subst. hætte, forekommer en enkelt gang i ÅT 1646:16 i forbindelsen jt *sort hatted* (kan evt. læses *hatted*) søesuin (fejl for soesuin). Her foreligger rimeligvis en sammensætning *sorthættet*, hvor hætte må tænkes anvendt om en hætte-lignende aftegning på hovedet (jf. sammensætningerne med -hjelmet ovf.), således som det kendes hos visse fugle som (hætte)måger, (hætte)terner, svaner o. fl. (jf. ODS Hætte betydn. 4,1). Det kan ikke afgøres, om sort er hættens farve eller dyrets grundfarve, snarest vel det første.

-lændet, til subst. lænd, forekommer i sammensætningerne *blaklændet* (1 ex. i SkT), *grållændet* (4 ex. i SkT) og *sortlændet* (3 ex. i SkT), alle anvendt om stude.

-lødet, til subst. lød 'farve', findes i sammensætningen *hvidlødet* en gang i ÅT som betegnelse til et studenød.

-ringet, til subst. ring, må betyde 'som har en ringformet stribe'¹¹, jf. en oplysning fra Ll. Lyngby i Nordsjælland om, at ringede køer var brogede på for- og bagparti med et næsten ensfarvet bælte (IDD). Betydn. 'broget', som af Feilberg angives fra Vendsyssel, er altså sekundær, jf. under boldet ovf. og spanget ndf. Det kan ikke afgøres, om forleddet angiver dyrets grundfarve eller sribens farve, dog snarest det første ligesom ved det synonyme -boldet. I tingbøgerne forekommer *rødringet* (1 ex. i SoT) og *sortringet* (2 ex. i SoT), anvendt om køer.

(-)rygget, til subst. ryg, bruges usammensat (3 ex. i SkT), svarende til den af Feilberg noterede betydning 'om en ko med hvid stribe ned ad ryggen, men som ellers har en anden farve'. Desuden i sammensætningerne *blakrygget* (1 ex. i SoT), *grårygget* (1 ex. i SkT) og *sortrygget* (1 ex. i SoT, 1 i ÅT, 1 i SkT). Ordene bruges kun om køer.

(-)rød forekommer ofte usammensat. Desuden en enkelt gang som sidste led i en sammensætning: *blegrød* (HBT), om en kvie.

(-)sandet hører rimeligvis til subst. sand. Betydningen er da 'med pletter af størrelse som sandkorn'. Det er usikkert, om forleddet i sammensætningerne angiver dyrets grundfarve eller pletternes farve. Sammensætningen *rødsandet* tyder nærmest på det sidste, da svinets grundfarve vistnok kun undtagelsesvis var rød (i almindelighed hvid eller sort, se H. Munk, Rytterbonden I 145). Ordet bruges foruden i simplex (1 ex. i SoT, 3 i HBT) i sammensætningerne *hvidsandet* (2 ex. i HBT) og *rødsandet* (1 ex. i SoT, 1 i HBT). Ordene bruges kun om svin.

(-)skimlet betegner en farve med stærkt islæt af hvidt. I usammensat anvendelse er den farve, som er isprængt hvidt, vist altid sort, i sammensætninger angiver forleddet den pågældende farve. Usammensat kendes det kun fra SkT (4 ex.). Desuden findes det i sammensætningerne *brunskimlet* (1 ex. i SoT, 1 i HBT), *gråskimlet* (1 ex.

¹¹ Ikke part. til vb. ringe 'sætte ring i', da ordet i tingbøgerne kun anvendes om køer eller kalve, der vistnok kun undtagelsesvis ringedes.

i HBT, 1 i SkT), *gulskimlet* (1 ex. i SoT), *rødskimlet* (1 ex. i SoT) og *sortskimlet* (5 ex. i SoT). Altid brugt om heste.

(-)*skjoldet*, til subst. skjold i betydningen '(rundagtig) plet', foreligger dels usammensat (1 ex. i SoT), dels i sammensætningen *sortskjoldet* (2 ex. i SoT), i alle tilfælde om køer. Forleddet angiver plettens (pletternes) farve, jf. en oplysning fra Højby på Sjælland, at sortskjoldede og rødskjoldede køer var køer med enkelte større sorte, henh. røde pletter (IDD).

-*snudet*, til subst. snude, forekommer i sammensætningen *rødsnudet* (1 ex. i ÅT), brugt om et ungsvin.

(-)*snuppet*, til subst. sноп 'hvid plet på et dyrs snude' (jf. SoT 1626:406 medt en liden sноп paa nessen), anvendes dels usammensat (2 ex. i HBT, 1 i ÅT), dels i følgende sammensætninger, hvor forleddet angiver dyrets grundfarve: *blaksnuppet* (1 ex. i SoT), *brunsnuppet* (1 ex. i HBT, 2 i ÅT), *rødsnuppet* (1 ex. i HBT) og *sortsnuppet* (1 ex. i SoT), altid om heste.

(-)*sodet*, til subst. sod, betyder 'mørk som sod, sodfarvet', er brugt usammensat (2 ex. i SoT, 1 i HBT, 1 i ÅT) og i sammensætningen *rødsodet* (1 ex. i SoT, 3 i HBT), altid om heste. Jf. sodblisset ovf.

sokket, til subst. sok, anvendt om dyrefod med en særlig farve, betyder usammensat 'med hvidt forben, hvidsokket'. Det forekommer i materialet kun usammensat og kun i de sjællandske tingbøger (4 ex. i HBT, 1 i SoT), altid om heste.

(-)*sort*, almindeligt brugt usammensat, forekommer som sidste led i sammensætningerne *kulsort* (6 ex. i ÅT), *rævnsort* (3 ex. i SoT, 2 i HBT, 1 i SkT) og *selvsort*, som bruges en gang i SkT 1638:319 om en vædder, som var »noget meere selff sortt ind den renewed[er], C. M. ... fremuiste«. Ordet bruges i jysk om tøj, hvor stoffet er sort i sig selv, er ufarvet (Feilberg) og anvendtes på lignende måde på Fyn og Sjælland om (ufarvet) uld af sorte får (IDD). I Agger forstod man ved selvsorte klæder 'tøj vævet af blandet sort og hvid uld' (Feilberg under grållår).

(-)*spanget*, rimeligvis til subst. spang i betydningen '(metal)spænde' og egentlig angivende spændelignende pletter. Betydningen er muligvis 'broget', således som endnu på Ærø (IDD). Ordet er i tingbøgerne kun kendt fra SkT, dels i usammensat form, dels i sammensætningerne *gråspanget*, *rødspanget* og *sortspanget*. Hvert af ordene er repræsenteret med et eksempel, de anvendes om køer.

-*spjældet* forekommer en enkelt gang i sammensætningen *sortspjældet* i ÅT 1644: 77. MDL kender ordet fra naboherredet Bjerger på Fyn (MDL under spillet) og siger, at det bruges »om en Ko, af hvilkensomhelst Farve, der har hvide Striber eller Bælter hist og her omkring hele Kroppen, eller det meste af Kroppen«. En mere præcis betydningsangivelse har VSO »Siges om Hornqvæget, naar det er hvidt under Bugen, eller i Lyskerne« (efter Vedel Simonsen). Ordet betegnes som fynsk og angives udtalt spjælet. Såvel betydning som udtale bekræftes af en oplysning fra nyere tid fra Nørreby i Skam herred, hvorefter en [*sbjærlød*] ko er en ko med hvide pletter og striber på bugen og ved bagbenene (IDD). Formen er vestfynsk med vokalforlængelse foran opr. -ld (Vedel Simonsen er født på Elvedgård i Veflinge sogn, Skovby herred). Man må da antage, at ordet hører til subst. spjæld, der bruges om forskellige indretninger af firkantet form (ovnspjæld, vævspjæld, marker af firkantet, tavlet form osv.), og at aftegnet i al fald i den ældste anvendelse har været firkantet. Forleddet angiver dyrets, i dette tilfælde koens, grundfarve.

-*spraglet* forekommer i sammensætningen *sortspraglet* i SoT en enkelt gang, brugt om et svin. Det betyder 'med sorte pletter eller striber på lysere bund' (efter ODS).

(-)*stjernet*, til subst. stjern 'pande på (mennesker og) dyr', derefter 'særligt aftegn (spec. hvid plet) i panden på dyr', forekommer usammensat (1 ex. i SoT, 2 i HBT, 3 i ÅT) og i sammensætningerne *blakstjernet* (1 ex. i SkT), *brunstjernet* (4 ex. i SoT,

2 i HBT, 8 i SkT, hvoraf 3 gange sortebrunstjernet), *hvidstjernet* (1 ex. i SoT), *rodstjernet* (1 ex. i HBT, 3 i ÅT, 1 i SkT) og *sortstjernet* (1 ex. i SoT, 3 i HBT, 1 i ÅT, 7 i SkT), i almindelighed om heste, men også om køer og får. Forleddet angiver dyrets grundfarve.

svallet forekommer usammensat en enkelt gang i ÅT 1648:209: it *suollet* schimlit (hoppe). Hertil hører forleddene i sammensætningerne *svallebrun*, ÅT 1648:3: en *suallebrun* (fole), og *svalligbrun*, SoT 1626:666: en gamell *soeligebrun* hest. Svallet anvendes på Østfyn om heste af mørk lod: »væsntlig matsort (ikke blank dybsort), overalt ... hvor huden er tyndere, glider den over i en gullig tone« (Bjerger h.), »væsntlig sort, dog mat i farven, og med gullig aftegning på bug og hen under og mellem lårene« (Hindsholm), »sortebrun« (Bovense), »ikke ens kuløret, der falder noget andet kulør imellem« (Revninge) (alle IDD, jf. Poul Andersen, Fonemsystemet i Østfynsk p. 263). Svallebrun kendes både fra Fyn, udtalt [*svɔl-*] eller [*svɔlɔ-*] »dyb, mørkebrun, blank farve med lidt blåligt skær i forhold til almindeligt mørkebrunt« (Gamborg), »brun med noget lysere brunt imellem, ligesom blommet« (Revninge) (begge IDD, jf. Poul Andersen a. a. p. 263, 339), og Sjælland, udtalt [*svɔl-*] »sortbrun, mørkebrun, sort og brun« (Uggerløse, Tuse, Sandby-Vrangstrup, alle IDD). Derimod er svalligbrun, som synes at foreligge i SoT, ikke kendt. Muligvis er formen et forsøg på at gengive et svallebrun. Ordet skrives i ODS svalebrun og sammenstilles med fuglenavnet svale (»minder om farven på svalen(s overside)«), hvilket ikke er rimeligt. Dels taler betydningen imod en forbindelse (svalen er sort), dels volder dialektudtalen i så fald vanskelighed, idet en svale på Fyn udtales uden v (se ODS samt Jensen, Brenderup-målet p. 66, Poul Andersen a. a. p. 272, jf. dog 285, og IDD), medens den til gengæld på Sjælland udtales med v (Bennike og Kristensen, Kort over de danske folkemål p. 32). Svalle- i svallebrun er snarest, som allerede formodet af Dyrhund i Indberetn. 1852-57 til Tang Kristensen (Dansk Folkemindesamling), en form af adj. sval i den fra norsk kendte betydning 'sort-laden, mørk, dunkel' (Aasen) med sammensætningerne svalgæmd og svalleitt i samme betydning. Betydningen knytter sig til ordets grundbetydning 'svidende, brændende', hvoraf også den almindelige betydning 'kold, kølig' er udviklet. Ordet betyder da måske 'brændt', jf. -brandet og -sodet ovf. Svallet er snarest participium til et vb. *svala, afledt af dette adj. og nært beslægtet med *svalre i jysk svalleret 'skoldet (om hævet brød)', svalme 'blåse varmt' og svælde 'ulme, gløde, brænde, svide' (af *swelan), samt med nedertysk swelen 'ulme m. m.' (af *swelan), oldn. svæla, sv. dial. svåla 'brænde op' (af *swælian, med langt æ), m. fl., se P. Skautrup i Sprog og Kultur I (1932) p. 32 f.

(-)*ysset* 'grålig, uklar i farven, blakket' kendes usammensat fra HBT (1 ex.) og ÅT (2 ex., skrevet øsit) samt i sammensætningen *sortyset* (2 ex. i ÅT, skrevet suartøset, -øsit). Det bruges om heste eller får. Se i øvrigt om ordet Kr. Møller, Diminutiver i moderne Dansk p. 26 f.

III

På grundlag af materialet ovf. skal der nu forsøges en besvarelse af de to spørgsmål, som stilledes i afsnit I.

Det første angik ordforrådets størrelse i en »abstrakt« begrebsgruppe. Allerede et flygtigt blik på det meddelte stof vil vise, at hvad angår farvebetegnelser til husdyr er bønderes ordforråd, som det fremtræder i de undersøgte tingbøger, stort og differentieret. Dets størrelse fremgår direkte af en simpel

optælling. I alt 110 forskellige ord er noteret, 57 af dem fandtes i SoT (730 tryksider), 47 i ÅT (911 tryksider), 47 i SkT (974 tryksider) og 43 i HBT (441 tryksider). Om dets differentiation behøver man heller ikke at tvivle. I Sokkelund herred kunde køerne eksempelvis benævnes efter hudfarven (blakket, hvid, rød, sort og variationer af disse), efter pletter eller striber af forskellig form og placering i hovedet (blisset, grimet, hjelmet, stjernet med variationer af disse) eller på kroppen (broget, draget, ringet, rygget, skjoldet med variationer af disse). Tilsvarende system, men med delvis andre gloser, kunde opføres for hesten, svinet og fåret. Hvis denne opfattelse af det terminologiske system som nuancerigt er rigtig, forudsætter det, at der inden for den enkelte dialekt ikke findes absolutte synonymmer i denne begrebsgruppe. Dette forekommer også på forhånd rimeligt. Hverken stilistisk eller kronologisk betinget synonymi er her sandsynlig. Hver gløse må inden for dialekten antages at angive en ganske bestemt farvenuance eller farvens placering på dyret på et ganske bestemt sted og/eller af en ganske bestemt form. Noget andet er, at det nu ofte er vanskeligt at foretage en nøjagtig bestemmelse af glosernes betydning og anvendelsesområde. Adskillige af dem er nu forsvundet, nogle har nu en anvendelse, som synes sekundær.

I typologisk henseende er de sammensatte ord ikke uden interesse. Langt den almindeligste type af sammensatte adjektiver i dansk består af en sammensætning af to selvstændige ord, af hvilke det første udgør en nærmere bestemmelse til, indskrænkning af det første. Denne type er som venteligt repræsenteret i materialet: *blegbrun, mørkegrå, kulsort* m. fl. Sjældnere i dansk er den art af sammensatte adjektiver, undertiden kaldet samdannelse, hvis dannelse må opfattes som en afledning til en ordforbindelse og ikke som en sammensætning af to selvstændige ord (type: *barbenet*, ikke sammensat af *bar* og *benet* men afledt af en ordforbindelse: *med bare ben*). Denne type er derimod i tingbøgernes farvebetegnelser bedre repræsenteret end ovennævnte, spec. i form af såkaldte bahuvrihi-dannelser, således at dyret er karakteriseret ved det i sidste led angivne begreb, nærmere modificeret ved et (farvebetegnende) forled: *brunbovet* ('som har brun bov'), *hvidhornet*, *sorthudet*, *hvidlødet*, *blaklændet*, *rødsnudet* o. fl. Endnu sjældnere i dansk er den art af sammensatte adjektiver, hvor forleddet ikke er underordnet (bestemmer, indskrænker) efterleddet, men hvor de to led er sideordnede: det rød-hvide flag (rød og hvid), den tysk-franske alliance. Det viser sig nu, at denne såkaldte dvandva-dannelse er den almindeligste blandt tingbøgernes sammensatte farveadjektiver: *sortblisset*, *brunboldet*, *-bæltet*, *-draget*, *-geret*, *-hjelmet*, *-rygget*, *-stjernet*, o. fl. I disse tilfælde er leddene sideordnede. Den rød-stjernede ko er altså rød og stjernet, det er ikke stjernen, der er rød. I enkelte tilfælde har det ikke været muligt at afgøre, om der foreligger bahuvrihi- eller dvandvadannelser (se f. ex. under *-hættet* og *-ringet* ovf.).

Det andet spørgsmål angik tingbøgernes værdi som dialektkilder, spec. til oplysning om ordgeografiske forskelle. I det fremlagte materiale er der som

man kunde vente en del fællesgloser, ord, som forekommer i alle områderne. Det gælder ord som -blisset, broget, brun, -grimet, -hjelmet, -rygget, -stjernet o. fl. I andre tilfælde mangler glosen i en eller flere af tingbøgerne. Dette kan naturligvis skyldes tilfældigheder, beroende på den begrænsede stofmængde (jf. f. ex. om selvsort ovf.). I andre tilfælde må man tro, at en mangel i en tingbog beror på en mangel i den tilsvarende dialekt.

Der er enkelte gloser, som findes i den jyske og fynske tingbog, men savnes i de sjællandske: sammensætningerne med -hudet. Her må man nok antage, at det er gloser, der i al fald i denne anvendelse er fremmede for øst- og sydsjællandsk. Der er også eksempler på ord, der er fælles for den fynske og de sjællandske tingbøger: -snuppet, -sodet, -ysset. Her drejer det sig øjensynligt om gloser, der er ukendte i Vestjylland. Det samme gælder -blakket, medens formen blak- også er kendt i den jyske tingbog.¹²

Der er dernæst en del gloser, der kun findes i den vestjyske tingbog. Det drejer sig om (-)boldet, -lændet og (-)spanget. Der er nogle, der kun findes i den fynske: berbrun, sodblisset, -hættet, -lødet, -spjældet, svallet. Og der er enkelte, der kun findes i de sjællandske tingbøger: -draget, -sandet, sokket. I disse tilfælde synes det berettiget at tale om et ordforråd, der er ukendt på to¹³ af de tre dialektområder.¹⁴

Hvis de her påpegede ordgeografiske forskelle er reelle, kunde man tænke sig synonyme repræsenteret i materialet, altså ord der betegner det samme begreb i forskellige dialekter. Som tidligere anført er det forbundet med vanskeligheder at angive det nøjagtige betydningsindhold for en del af de omtalte gloser. Det er derfor også svært at konstatere absolutte synonymer. Der kunde dog eksempelvis være grund til at antage, at når de vestjyske køer med hvide striber på ryggen kunde kaldes -boldede, kan det have svaret til, at de øst- og sydsjællandske var dragede. Eller at de vestjyske -gerede køer så ud som de østsjællandske -ringede.¹⁵ Det kunde også tænkes, at de østdanske sodede heste har haft samme farvenuance som de sortbrune i Vestjylland. Det er også muligt, at de vestjyske spangede køer har haft samme aftegn som de spjældede på Fyn og de skjoldede på Sjælland.

Der kan næppe være tvivl om, at tingbøgerne er et vigtigt fundsted for

¹² Også -bæltet er ukendt i SkT. Da ordet kun bruges om svin, og da svin kun undtagelsesvis er nævnt i SkT, har dette ord ingen ordgeografisk beviskraft.

¹³ Det er tvivlsomt, om man kan udskille nogle gloser som spec. østsjællandske, fordi de kun forekommer i SoT, ikke i HBT, f. eks. sammensætninger med -ringet, eller spec. sydsjællandske, når det omvendte er tilfældet, f. eks. ved -brandet. Det kræver større statistisk materiale at træffe sådanne afgørelser.

¹⁴ Jf. Holger Munk, Rytterbonden I 88, 91. Ingen af de ovf. som ikke-sjællandske betegnede gloser er repræsenteret i Holger Munks sydsjællandske materiale fra Vordingborg ryttergods' jordebøger fra 1700tallet. Derimod findes der her gloser, som ikke er observeret i tingbøgerne: -spejlet, -manket, -sadlet o. fl.

¹⁵ Ordet (-)geret var også kendt i ældre vestsjællandsk (C. Graves, Ved Halleby Aa p. 110 og IDD).

husdyrenes farvebetegnelser. Når det undertiden er vanskeligt at præcisere betydning og oprindelse, skyldes det blandt andet, at ordene, bortset fra grundfarverne, er dårligt overleverede i gammeldansk. I de middelalderlige, (indtil 1415) latinsprogede testamenter kan man ikke sjældent hente oplysninger om danske ords betydning ved at iagttage den latinske oversættelse af dem. Da testamenterne ofte omtaler husdyr, kunde man altså herigennem vente hjælp til forståelse af farvebetegnelserne. Skriverne har imidlertid ikke kunnet oversætte de mindre almindelige gloser og klarer sig ved enten at forsyne den danske glose med en latinsk endelse, som når en blakket hest i Absalons testamente 1201 kaldes *equus blaccatus*, eller hyppigere ladet ordet stå i gammeldansk form midt i den latinske tekst. Eksempler kan findes i testamenter fra 1/4 1295 *unum polidrum ruffum stiærnæth* (o: rødstjernet), 7/3 1341 *unum ambulatorem blakketh*, 2/12 1388 *polidrus coloris blacchith*, *polidrus coloris skymelith*, 24/8 c. 1400 *equus rubei coloris et blesiith* (o: rød-blisset).¹⁶

Et andet fundsted for farvebetegnelser er husdyrnavne. I en fortegnelse fra 1549 over hofembedsmændenes heste (trykt i Danske Magazin 4 rk. IV (1878) p. 373 f.) nævnes således hestenavnet *Bald*, som sikkert er afledt af -boldet ovf. Velkendt også fra nyere tid er det hestenavn, der findes i folkevisen om Svend Felding og Dronning Jutta. Da Svend beder om at låne kongens hest til den anden dyst med den tyske ridder, får han svaret (efter Vedels Hundredvisebogen nr. 24 vers 36, jf. Danmarks gamle Folkeviser 32):

Saa gierne laaner ieg dig Graabeen,
men (o: eftersom) du haffuer icke *Bless* her.

I en (parodisk) hyrdesamtale i anhanget til Nogle Betenkninger om det Cimbriske Sprog fra 1663 lader Peder Syv den ene hyrde sige (Danske Grammatikere I p. 249):

De penge ginge først sin kaas/
Dernest dend koo udaf min baas;
Hun (o: koen) drønned efter magen sin/
Der hun bortleddes. *Hjelme* min!
O hvor det skar i hjertet mit/
At jeg so pludslig bleev dig kvit!

Jf. hjelmet ovf. – Interessantest i denne forbindelse er nogle linier i Henrik Gerners oversættelse fra 1670 af Hesiod. Han skriver p. 10 om de lykkelige tilstande, der er blevet forskertset ved syndefaldet:

¹⁶ En undtagelse er den *gradarius*, der 2/12 1388 omtales som *rubei coloris cum ornamentis*, men det er til gengæld tvivlsomt, hvilken sammensætning med rød- forbindelsen er en oversættelse af (rødskjoldet?).